

1.6.2015

Dnro 3410/4/14

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamiehen sijainen Pasi Pölönen

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Mikko Sarja

TAIDENÄYTTELYN POISTAMINEN KIRJASTON TILOISTA

1

KANTELU

Pyysitte Yleisradion verkkosivuilla 4.8.2014 julkaistuun uutiseen viitaten oikeusasiamiestä tutkimaan Nurmeksen kaupungin sivistystoimenjohtajan menettelyä asiassa, joka koskee taidenäyttelyn poistamista kirjaston tiloista. Kertomanne mukaan kirjastossa luvallisesti olleen näyttelyn purkaminen oli merkinnyt perusteetonta puuttumista perustuslaissa turvattuun sananvapauteen ja taiteen vapauteen.

Toitte esiin apulaisoikeuskanslerin vuonna 2006 antaman ratkaisun dnro 256/1/06, joka koski näyttelyn sulkemista Kallion kirjastossa. Mielestänne ratkaisu on pitkälti analoginen Nurmeksen kaupunginkirjaston tapahtumien kanssa. Viittasitte edellä mainitun ratkaisun johtopäätökseen, jossa todetaan seuraavaa: ”Vaikka ei olekaan olemassa subjektiivista oikeutta näyttelyn keinoin ilmaista mielipiteitään kirjaston tiloissa, sinne hyväksytyyn näyttelyn keskeyttäminen on tosiasiallisesti merkinnyt puuttumista mielipiteen ilmaisemisen vapauteen.”

- - -

3

RATKAISU

3.1

Arvioinnin lähtökohdat

3.1.1

Taiteen vapaudesta perus- ja ihmisoikeutena

Perustuslain 12 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla. Lailla voidaan säätää kuvaohjelmia koskevia lasten suojelemiseksi välttämättömiä rajoituksia. Edelleen perustuslain 16 §:n 3 momentin mukaan tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu.

Perusoikeusuudistusta koskevan hallituksen esityksen perustelujen mukaan sananvapaus antaa yleisesti turvaa erilaisille luovan toiminnan ja itseilmaisun muodoille ja myös taiteessa vallitsee ilmaisun ja menetelmien vapaus, joka osaltaan edistää ja monipuolistaa yhteiskunnallista keskustelua (HE 309/1993 vp, s. 56 ja 64).

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 1 kappaleessa säädetään niin ikään, että jokaisella on sananvapaus. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta. Koska näiden vapauksien käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuuta, se

voidaan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklan 2 kappaleen mukaan asettaa sellaisten muodollisuuksien, ehtojen, rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi, tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut ratkaisussaan *Itävalta vs. Vereinigung Bildender Künstler (25.1.2007)* muun muassa, että ihmisoikeussopimuksen 10 artikla suojaa paitsi myönteisinä, vaarattomina tai yhdentekevinä pidettyjä myös valtiota tai jotakin väestönsosaa loukkaavia, järkyttäviä ja huolestuttavia tietoja ja ajatuksia. Taideteosten tekijät, esittäjät, levittäjät ja näytteille asettajat osallistuvat kohdaltaan tietojen ja mielipiteiden vaihtoon, mikä on tärkeää demokraattisessa yhteiskunnassa. Niin ollen valtio ei saa aiheuttomasti puuttua heidän ilmaisuvapauteensa. Toisaalta artiklan 2 kohdan rajoitukset koskevat myös mainittuja henkilöjä ja heillä on kohdassa tarkoitettuja vastuita ja velvollisuuksia, joiden laajuus riippuu asianomaisen henkilön tapauksesta ja hänen käyttämistään keinoista.

Otto-Preminger-Institut vs. Itävalta -tapauksessa (20.9.1994) ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että Euroopassa ei ole yhtenäistä käsitystä uskonnon, kuten ei moraalinkaan, merkityksestä yhteiskunnassa. Siten ei ole mahdollista antaa laaja-alaista määritelmää siitä, mikä on sallittua puuttumista sananvapauden käyttöön silloin, kun ilmaisu kohdistuu uskonnollisiin tunteisiin. Sen vuoksi kansallisilla viranomaisilla on tietty harkintamarginaali vahvistaessaan puuttumisen välttämättömyyden. Harkintaa rajoittaa kuitenkin ihmisoikeussopimuksen mukainen valvonta. Kun kysymys on puuttumisesta sananvapauden, valvonnan tulee olla tiukkaa ja välttämättömyyden vakuuttavaa.

Oikeuskirjallisuudessa todetaan, että vaikka sananvapautta koskeva artikla suojaa myös taiteellista ilmaisua, silloin, kun tällainen sananvapauden käyttö koskettaa julkista moraalialia, rajoitukset saattavat olla verraten helposti hyväksyttävissä 10 artiklan 2 kappaleen nojalla. Tuomioistuimen mukaan "moraalin" asettamien vaatimusten osalta ei ole osoitettavissa yhteistä yleiseurooppalaista standardia. Koska moraalikäsitteet voivat vaihdella jopa saman valtion sisällä, valtioilla on katsottu olevan suhteellisen laaja harkintavalta kieltää tai rajoittaa esimerkiksi pornografisten tai muuten moraalialia loukkaaviksi katsottujen julkaisujen ja filmien levittämistä (ks. Pellonpää–Gullans–Pölönen–Tapanila: Euroopan ihmisoikeussopimus, 2012, s. 741–743).

3.1.2

Kantelussa viitattu apulaisoikeuskanslerin ratkaisu

Apulaisoikeuskanslerin 14.12.2006 antamasta päätöksestä dnro 256/1/06 ilmenee, että eläinten oikeuksia puolustavalle järjestölle oli myönnetty lupa turkistarhausta arvostelevan näyttelyn esillä pitämiseen kirjaston tiloissa. Viikkoa ennen sovittua määräajan päättymistä kirjastonjohtaja päätti keskeyttää näyttelyn perustellen päätöstään sillä, että hän oli näyttelyn oltua esillä noin viikon saanut kriittistä palautetta kirjaston asiakkaalta ja turkiseläinkasvattajien etujärjestöltä näyttelyn pitamisestä kirjaston tiloissa. Apulaisoikeuskanslerille antamassaan selvityksessä kirjastonjohtaja ilmoitti päätyneensä näyttelyn keskeyttämiseen "kirjaston työrauhan palauttamiseksi ja säilyttämiseksi". Kaupungin selvityksessä todettiin, että "näyttelyn päättämiseen on katsottava olleen perusteltu syy kirjaston työrauhan ja normaalin toiminnan edellytysten säilyttämiseksi".

Apulaisoikeuskanslerin mukaan kirjastonjohtajalla oli sinänsä ollut toimivalta päättää valokuvanäyttelyn poistamisesta kirjaston tiloista, eikä hänen voitu todeta menetelleen minkään nimenomaisen lainsäädännön vastaisesti. Kysymys oli sen arvioimisesta, olinko näyttelyn poistaminen kesken ennalta sovitun näytteillä oloajan tapahtunut oikeudellisesti hyväksyttävien periaatteiden mukaisesti ottaen erityisesti huomioon julkisen tehtävän hoitamiselta edellytettävä objektiivisuus.

Apulaisoikeuskansleri totesi muun muassa, että selvityksen perusteella näyttelyn päättämiseksi esitetty perustelu oli vailla kestäväää reaalista pohjaa. Oli nimittäin jäänyt avoimeksi, miten näyttelyn jatkaminen olisi vaarantanut "kirjaston työrauhan" ja "normaalinn toiminnan". Oli pantava merkille, että kirjastonjohtaja oli saanut nähtäväkseen esitetyt valokuvat jo siinä vaiheessa kun näyttelystä sovittiin, ja katsonut näyttelyn tuolloin kirjaston tiloihin sopivaksi. Kirjaston toimintaa vaarantava luonne oli näin ollen paljastunut kirjastonjohtajalle vasta hänelle tulleen "erittäin voimakkaan asiakaspalautteen" kautta. Palaute oli sittemmin osoittautunut muodostuneen kahdesta yhteydenotosta, joista ainakin toinen tuli näyttelyn sanomaan nähden vastakkaiselta intressitaholta.

Käytettävissä olevan selvityksen valossa kirjastonjohtajan ratkaisu oli perustunut näyttelyä kohtaan esitettyyn sisällölliseen kritiikkiin, eikä voinut välttyä päätelmältä, että kaupungin selvityksessä mainitut kirjastotoimintaa ohjaavat keskeiset periaatteet – tasa-arvo ja moniarvoisuus – olivat saaneet väistyä ulkopuolisen mielipidevaikuttamisen tieltä. Vailla riittävää huomiota asiassa näkyi jääneen, että julkisen tehtävän hoitamiselta edellytetään objektiivisuutta, eivätkä siihen saa vaikuttaa tehtävän hoitamiseen kuulumattomat, ulkopuolelta tulleet vaikuttimet.

Apulaisoikeuskansleri katsoi, että vaikka ei olekaan olemassa subjektiivista oikeutta näyttelyn keinoin ilmaista mielipiteitään kirjaston tiloissa, sinne jo hyväksytyyn näyttelyn keskeyttäminen esitetyillä perusteilla on tosiasiallisesti merkinnyt puuttumista mielipiteen ilmaisemisen vapauteen. Kaupungin taholta esiin tuotu näkökulma ja argumentaatio olivat tapahtumaa kokonaisuutena tarkastellen oikeudellisesti kestävättömiä. Apulaisoikeuskansleri arvioi kirjastonjohtajan menettelyn lähinnä ylireagoimiseksi sinänsä ikävässä ja ilmeisesti varsin yllättäen eteen tullessa tilanteessa. Päätöksessä esitetyt näkökohdat saatettiin kaupungin ja kyseisen kirjastonjohtajan tietoon.

3.1.3

Kaupunginhallituksen lausunnon keskeinen sisältö

Kaupunginhallituksen lausunnossa on yleisellä tasolla todettu muun muassa, että näyttelytila on kirjaston sisäänkäynnin yhteydessä, jolloin valtaosa asiakkaista kulkee sen läpi, ja esimerkiksi lastenosastolle on kulku näyttelytilan läpi. Näytteille asetettaville teoksille ei ole asetettu taiteellisia kriteerejä, mutta periaatteena on kuitenkin ollut, että teosten on oltava yleisesti hyväksyttäviä eivätkä ne esimerkiksi voi olla liian rivoja ajatellen kirjastossa käyviä lapsiasiakkaita.

Kantelussa tarkoitettun näyttelyn poistamisesta kaupunginhallitus on todennut muun muassa seuraavaa. Saman taitelijan teoksia on ollut esillä vuonna 2013, jolloin ne olivat herättäneet jonkin verran kritiikkiä. Teoksia oli kuitenkin pidetty sisällöltään sellaisina, että niiden oli katsottu soveltuvan kirjaston näyttelytilaan ottaen huomioon kirjastopalveluiden asiakasryhmien ikärakenteen. Taitelija oli varannut tilan myös elokuuksi 2014, jolloin hän oli tuonut näyttille huomattavasti rohkeampia teoksia. Elokuun alkupäivinä saadun negatiivisen palautteen johdosta oli katsottu, että yleisen hyväksyttävyyden kriteeri ei täyttynyt. Kaupunginhallituksen mukaan kirjastotoimenjohtajalla ei näyttelyä sopiessaan tosiasiallisesti ollut tietoa siitä, että tämän näyttelyn teokset tulisivat poikkeamaan huomattavasti edellisestä näyttelystä. Mikäli elokuussa 2014 esille asetettujen teosten sisältö olisi ollut tiedossa

etukäteen, kaupunki ei olisi luovuttanut näyttelytilaa taiteilijan sinne asettamille teoksille eikä olisi hyväksynyt näyttelyn esille panoa. Lisäksi kaupunginhallitus on tuonut esiin tilan omistajan oikeuden määrätä tilojensa käytöstä.

Yhteenvedona kaupunki on todennut, että se ei pidä 4.8.2014 näyttelytilassa ollutta taiteellista sisältöä soveliaana sen rivouden vuoksi ja kun lapset ohjataan lasten osastolle näyttelytilan läpi.

3.2

Arviointi

Sananvapaus ja siihen olennaisesti kytkeytyvä taiteen vapaus antavat yleisesti turvaa erilaisille luovan toiminnan ja itseilmaisun muodoille. Toisaalta nämäkään vapaudet eivät ole täysin rajoittamattomia, eikä sananvapauteen ja taiteen vapauteen kuulu esimerkiksi ehdotonta oikeutta saada näkemyksiään julki ja taideteoksiaan esille tietyssä mediassa tai paikassa.

Esillä olevassa tapauksessa taiteilijalle oli jo ennalta annettu lupa näyttelyn pitämiseen kirjaston tiloissa eikä näytteille asetettavien teosten sisällöstä ilmeisestikään ollut enemmälti keskusteltu tässä yhteydessä. Sen sijaan teosten laadun oli nähtävästi oletettu olleen samankaltainen kuin aiemmassa saman taiteilijan tuossa samassa tilassa edellisenä vuonna pitämässä näyttelyssä. Näyttelyn keskeyttäminen taideteokset näyttelytilasta poistamalla on siten sinänsä tosiasiallisesti merkinnyt puuttumista taiteilijan ilmaisun vapauteen samalla tavalla kuin apulaisoikeuskanslerin ratkaisemassa tapauksessa (ks. kohta 3.1.2).

Apulaisoikeuskanslerin ratkaisema tapaus kuitenkin poikkeaa ainakin kahdessa suhteessa arvioitavanani olevasta tapauksesta. Ensinnäkään näyttelytilan käytöstä päättäneellä kirjastotoimenjohtajalla ei saamani selvityksen mukaan ollut tarkkaa tietoa siitä, millaisia tauluja näytteille oli ollut aikomus laittaa – toisin kuin apulaisoikeuskanslerin ratkaisemassa tapauksessa, jossa nähdäkseni keskeistä on ollut se, että kirjastonjohtaja oli saanut nähtäväkseen valokuvat jo siinä vaiheessa, kun näyttelystä oli sovittu, ja hän oli katsonut näyttelyn tuolloin kirjaston tiloihin sopivaksi. Toinen ero on siinä, että arvioitavanani olevassa tapauksessa kaupunki on vedonnut lasten suojelemiseen, kun taas apulaisoikeuskanslerin ratkaisemassa tapauksessa kaupunki oli vedonnut enemmälti yksilöimättä kirjaston työrauhan ja normaalin toiminnan vaarantumiseen.

Kyse on siten nyt vielä siitä, onko puuttuminen taiteilijan ilmaisun vapauteen näyttely poistamalla ollut hyväksyttävää. Kaupunki on tältä osin tuonut esiin teosten laadun suhteessa lasten suojelemiseen.

Teoksien poistaminen oli perustunut ennen muuta moraaliseen perusteeseen, kun teoksia on kaupungin lausunnossa luonnehdittu ”rivoiksi”. Tällä tarkoitetaan sivistyssanakirjan mukaan ”karkean eroottista”, ”säädetyöntä”, ”ruokotonta” ja ”rietasta”. Totean myös, että Yleisradion 5.8.2014 julkaiseman uutisen mukaan asianomainen taiteilija on lausunut esillä olevasta tapauksesta ja teoksistaan seuraavaa: ”Siinähan oli muutama sellainen taulu, joista ajattelin, että ne saattavat lähteä seinältä. En kuitenkaan ajattelut, että kaikki lähtisi. Eivät olleet niin ronskeja.” Edelleen hän oli uutisen mukaan todennut: ”Ajattelin, että saattavat lähteä mutta aina kannattaa yrittää.” Toisaalta hän ei uutisen mukaan pitänyt itseään lainsuojattomana eikä kokenut tulleeensa loukatuksi.

Käytettävissäni olleen aineiston perusteella en voi enemmälti ottaa kantaa poistettujen taideteosten sisältöön enkä laatuun. Yleisellä tasolla totean, että sille, mitä kulloinkin pidetään ”rivona”, ei ole osoitettavissa yhtä oikeaa mittapuuta. Sinänsä jää vahva vaikutelma, että

teokset ovat olleet laadultaan sellaisia, jotka herättävät monenlaisia, jopa voimakkaita tunteita, mitä sinänsä voidaan pitää taiteen perustarkoituksen mukaisena.

Viranomaisilla on harkintavaltaa moraalia loukkaaviksi katsotun aineiston levittämisen rajoittamisessa. Lasten suojeleminen ja heidän etujensa turvaaminen ovat kansallisesti ja kansainvälisesti tunnustettuja oikeudellisia lähtökohtia, joten kaupungin vetoama lasten suojelemista koskeva peruste on sinänsä oikeudellisesti hyväksyttävä ja tapauksen olosuhteissa myös sinänsä uskottava, kun kaupungin lausunnon mukaan kulku kirjaston lastenosastolle on näyttelytilan läpi.

Käytettävissäni olleen aineiston perusteella en voi enemmälti arvioida, olisiko näyttely käytännössä ollut mahdollista järjestää kirjaston tiloissa niin, ettei lapsilla olisi ollut pääsyä taulujen luo. Kun minulla ei myöskään ole enemmälti tietoa minkään yksittäisen teoksen sisällöstä eikä siitä, olivatko ne kaikki olleet kaupungin mielestä yhtäläisesti ”rivoja”, en voi enemmälti arvioida suhteellisuusperiaatteen näkökulmasta sitä, oliko koko näyttelyn poistaminen ollut välttämätöntä vai olisiko voitu toimia niin, että vain osa tauluista olisi poistettu nähtäviltä. Yleisellä tasolla totean, että koko näyttelyn poistaminen vain joidenkin yksittäisten teosten laadun johdosta olisi voinut olla suhteellisuusperiaatteen näkökulmasta liioiteltua tavoiteltuun päämäärään eli lasten suojaamiseen nähden.

Johtopäätökseni on käytettävissäni olleen aineiston perusteella, ettei minulla ole perusteita puuttua kaupungin menettelyyn.

4

LOPUKSI

Kirjoituksenne ei johtanut toimenpiteisiini.